

219.910

OSZK

György Székely könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

n

A

KURUC-HÁBORU.

POLITIKAI ÉS TÖRTÉNELMI

ÖSSZEHASONLÍTÓ TANULMÁNY.

TÖRTÉNELMI KUTATÁSOK NYOMÁN ÍRTA:

BOROSS MIHÁLY.

A TISZTA JÖVEDELEM

A FEJÉRVÁRI VÉRTANUSZOBOR JAVÁRA FORDITTATIK.

Ára 20 kr.

Külön lenyomat a „Szabadság”-ból.

A

KURUC-HÁBORU.

POLITIKAI ÉS TÖRTÉNELMI

ÖSSZEHASONLÍTÓ TANULMÁNY.

TÖRTÉNELMI KUTFÖK NYOMÁN IRTA:

BOROSS MIHÁLY.

A TISZTA JÖVEDELEM

A FEJÉRVÁRI VÉRTANUSZOBOR JAVÁRA FORDITTATIK.

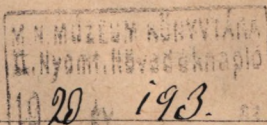
.....
Ára 20 kr.
.....

Külön lenyomat a „Szabadság”-ból.

Trump. h.
829 bn

219916

Nyom. Számmer Imrénél, Sz.-Fehérvárott.

Emelkedjél óh magasra hazafi lélek!
hagyd el a földi lét nehéz békóit,
hunyd be szemedet a jelen silánysága
előtt s tekints vissza a multba, a
magyar nemzet multjába és ha tudsz lelke-
sülni, lehetetlen, hogy fel ne lelkesítsen Mátyás
uralkodásának fénykora. Büszkén említi német
az ő Arminját, a ki hazáját a rómaiak igája
alól felszabadította; tisztelettel emlékezik az An-
gol Cromwell Rikhárdra, a ki hazája hatalmát
rettegetté tette Európa előtt; fellelkesülve gon-
dol a francia első Napóleonra, a ki győzelmesen
hordozta meg mindenfelé a francia sasokat;
szent ihletettséggel beszél a svéd Gusztáv Adolf-
ról, mint a hitujítás halhatatlan bajnokáról;
nemes honszeretetre gyúl az amerikai, vala-
hányszor a szabadsághős Washington nevét
hallja említettetni: melyiknél volt kisebb, vagy
melyiknél nem volt nagyobb Hunyady Mátyás,

miért ne lelkesülnénk mi is a tudatra, hogy ő a mienk volt?

Mátyásnál nem volt nagyobb királya a magyarnak. Heves, indulatos, feltételeihez makacsul ragaszkodó fejedelem volt ő, de épen ennek köszönhette hazánk, hogy annyi viszály s külháború martaléka nem lőn. Szilárdság s állhatatosság megkivántató minden férfiúban, nélkülözhetetlen kellékek pedig egy uralkodóban. Tovább harminchárom évnél a szó teljes értelmében ura s királya volt nemzetének, lelke a kormánynak. Minden általa, nélküle semmi sem történt. Ő volt nemcsak nemzetének, hanem korának legnagyobb vezére, ő volt Európában a rendes katonaság felállítója, ő hozta be az új katonai szervezetet. De nemcsak mint katona, mint kormányzó is nagy volt ő. Ha országgyűlést tartott, szelleme csudaerejével úgy áthatotta a karokat, hogy annak menetét mintegy ő szabta meg. Törvényeket hozatott, minőket idő, körülmények, viszonyok s nemzete és országa érdeke kívánt. Mennyi függött Mátyásnak az országgyűlésen való meg, vagy meg nem jelenésétől, csak egy példát hozok fel. Az 1474-iki budai országgyűlésen nem jelenhetvén meg, a III. András és Zsigmond alatt hozott szabad költözhetési törvényeket azonnal megváltoztatták a nemesek, mert érezték, hogy nincs jelen Mátyás.

Hogy minden alattvalóját személyválogatás nélkül egyenlően kívánta boldogítani s különösen, hogy a jobbágyokat igyekezett uraik zsarolása s kegyetlenségétől védni s azok iránt nemesebb érzelmeket költeni, egy példa bizonyítja: Egykor Gömörben lakomát tartott s ebéd után a megvendégelt urakat egy szőlőbe vitte kapálni. Ezek a szokatlan munkába hamar belefáradván, felmentésükért könyörögtek az előttük vigan kapáló királynál. A király ezt hallva, megintette őket, gondolnák meg, mennyi verejtékbe kerül a szegény jobbágnak megszerezni azt, a mit ők oly könnyedén eltékoznak s becsüljék meg a parasztot, mert az a legnehezebb és legszükségesebb munkát végzi.

De nemcsak törvényeket tudott alkotni; életet is tudott azoknak adni. Nem fejedelmi bölcsőből emelkedvén magasra a trónig, felkereste a homályban lappangó erényt s túltéve magát a születés előítéletein, a rang fényén, nem azt, hanem a valódi érdemet vette zsinormértékül a hivatalosztásban.

Maga csupa tűz s maga teljesítvén kötelességeit, szorosán megkívánta másoktól is, hogy pontosan teljesítsék; hogy saját szemeivel győződjék meg mindenről, nem egyszer szegényes köntösben járt s kelt az országban, figyelmeztet az előljárókra s a hűtelent azonnal szigorúan büntette. Mindenki előtt nyitva állott palotája

ajtaja, az üldözött igazság menhelyet s gyámolt talált nála s ez az oka, hogy maig is él népünk ajakán e példabeszéd: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság!”

A tudomány, művészet és mesterségnek is nagy pártolója volt Mátyásunk. Budán és Erdélyben a nemzet mivelésére tudós társaságot alapított, a budai várban mind benső értékére, mind külpompájára nézve nagyszerű könyvtárt állított, melyhez hasonlót az akkori világ nem mutathatott fel s melyben ötvenötezer, nagyrészen írott diák, görög, zsidó, arabs és sirus könyv találtatott legdrágább aranyozott, ezüstkapcsú bársonykötéssel, mely könyvtár Budának a törökök általi felgyujtása alkalmával nagyrészen lángok martaléka lőn. 1472-ben a tudományosság előmozdítására Budán könyvnyomdát s csillagásztornyot emeltetett, mely tudománynak maga is nagy kedvelője volt.

Azt kérdezhetné valaki e lapok tisztelt olvasói közül, hogy ha a kuruc-háborút akarom megírni, miért éneklek meg Mátyás királyt s miért dicsőítem tetteit? Megfelel ezen kérdésre egy régi diák közmondás: *Contraria juxta se posita magis elucescunt.* (Az ellentétek egymásmellé állítva jobban kidomborodnak.)

Mátyás utóda Ulászló lett, a kit csúfnéven Dobzse Lászlónak neveztek, mert mindenre igent mondott. Mátyás felidézésével azt akar-

tam feltüntetni, hogy mennyire megváltozik a nemzeti élet alakja egy gyáva, gyámoltalan uralkodó alatt, s mennyi vész s nyomor sujt-hat egy nemzetet, ha az uralkodóknak nincs önálló akarata s hitvány, gonoszlelkű tanács-adók uralkodnak a tehetetlen fejedelem nevében.

Mátyás után — mint mondám — cseh Ulászló lépett a trónra, a ki mintha csak arra lett volna kárhoztatva, hogy saját kezével tépje le azon gyümölcsöket, melyeket Mátyás jótevő keze teremtet s nagy szelleme érlett. Uralkodását csak az teszi nevezetessé, hogy az alatt tört ki a csaknem minden író által oly borzasztónak rajzolt Dózsa György-féle paraszt lázadás, az ugynevezett kuruc-háboru. Nem vitatom, hogy nem volt borzasztó, tekintve a kiontott sok magyar vért; de ha fontolóra vesszük a parasztok elnyomott állapotát s azon célt, melyet Dózsa kitűzött, a jobbágyok felszabadítását, részrehajlatlan bíró előtt nem fog az minden gyalázatával a fellázadt parasztokra súlyosodni. Ott keresendő a főhiba, hogy Bakacs Tamás a magasztos cél kivitelére rosszul választotta meg eszközét, mert Dózsa György nem birt kellő miveltséggel, képességgel s fel-fogással ily nagy eszme keresztülvitelére, a főurak pedig nem birtak érzékkel, hogy az eszmének vérontás nélkül életet adjanak s ha te-

kintetbe vesszük Szapolyai János bánásmódját, méltán kérdezhetjük egy német íróval: a parasztok voltak-e vadabbak, vagy Szapolyai János? méltán kérdezhetjük: a parasztok vetkőztek-e ki jobban az emberiségből, midőn zsarnok uraik ellen fegyvert fogtak, vagy uraik, midőn az elnyomottakon oly rettenetes boszút állottak? Melyik részen van az igazság, ítélje meg az olvasó; az ítélet oly könnyű ma, midőn a válaszfalak önmaguktól leomolván, testvéri szeretetben olvadván össze, egy testet képez a nemzet.

Ezeknek előbocsátásával hozzáfoghatok a kuruc-háboru részrehajlatlan leírásához.

*

A török hatalom terjeszkedésének védbástyáit nagy Hunyady Jánosban és fiában, Mátyásban szétrombolván a halál: a török uralom rettegéssel töltötte el Európát, kivált midőn Selim lépett trónra atyja, testvérei, nyolc rokona s atyja minden hú embere kiontott vérén keresztül.

Bakacs Tamás volt Ulászló uralkodása alatt az esztergomi érsek, a ki a király beleegyezésével Rómába ment, hogy a pápa közbenjárásával a keresztény fejedelmeket ezen rettegett ellenség megzabolázására birja. X-ik Leo pápa fel is szólítá a fejedelmeket, de azoktól nem

támogattatván, az akkori idők legolcsóbb, de legártalmatlanabb fegyveréhez nyúlt: bünbocsánatot ígért mindazoknak, a kik a török ellen fegyverre kelnek s örök üdvöt azoknak, a kik a török elleni háboruban elesnek.

Mire Bakacs Tamás a búcsúlevéllel hazaérkezett, három évi fegyverszünet kötött a török szultánnal, de az érsek mindamellett sürgette a búcsúlevél kihirdetését a Selim elleni keresztes háborúra, nem is akarva bevárni a rendek jóváhagyását. A főurak közül többen a tekintélyes és ékesszóló érsek részére állottak. Nem kételkedtek, hogy a befolyásos főpap lelkesítésére annyian fognak a keresztes zászló alá seregleni, hogy képesek lesznek megtörni a török hatalmat.

Csak néhány hazaszeretettel eltelt s aggódó főur ellenezte az elsiertetést, hivatkozva a megkötött fegyverszünetre, védve a szerződések szentségét, azoknak megszegése miatt elháríthatatlan vészt jósolva. Ulászló, szokása szerint, hallgatagon, fejét s tekintetét földre szegezve, ült a tanácsban. Ekkor felállt a lelkes Telegdy István kincstárnok s így beszélt:

„Fájdalom, igaz lesz, hogy a rendek többsége által elfogadott kihirdetés után töméntelen nép fog összeseregleni, de nem lesz fölösleges megmondani azt is, hogy kikből fog állani ez a keresztes hadsereg: nagyrészből koldusok,

kalandorok, házukból kiűzöttek, csavargók, szemtelen adósok, iparlovagok, szökevények, bélyegzettek s gonosztevőkből, a kik csak a gázság és rablásban lelik gyönyörüket. Azt sem tagadom, hogy nagyszámu parasztnép is fog a zászló alá állani, de az is bizonyos, hogy csak olyanok, a kik a dolgot kerülik, a kikkel uraik zsarnokilag bántak, hogy azokon boszút állhassanak. Azt kérdem: ha a nemesség a munkamulasztásért, a mezei munka elhanyagolásáért panaszt emel; ha a szenvedett kárért kárpótlást követel; ha jobbagyait visszakivánja; ha tán a szökevények itthon maradt nejeit s gyermekeit börtönre hányja: van-e köztünk oly tapasztalatlan, aki hinni tudja, hogy az ezáltal felbőszült fegyveres csordát meg lehet fékezni s övéik kimentése végett nem fognak a nemességre rohanni; ki az, a ki hinni tudja, hogy az a felbőszült s kétségbeesett nép, vezére parancsára — legyen az bármily nemes gondolkozásu — hallgatni fog? Én nem, hanem inkább azt hiszem, hogy a rablás s fosztogatásra kész gyülevész néphez Lengyel- és Csehországból is özönleni fognak a csavargók s azokkal megerősödvé, a magyar nemesség, nők és gyermekek feje fölött villan meg a fegyver s ártatlanok vére fog folyni, a mitől Isten őrizzen meg bennünket. Indítványozom tehát, hogy a pápai bullát vagy tegyük félre ez idő szerint,

vagy úgy hirdessük ki, hogy bünbocsánatot nem az összesereglett gyülevész népsöpredék, hanem azon vagyonosabbak nyernek, a kik egy sereg toborzására s felszerelésére aranyat, ezüstöt s pénzt adnak. A haza különben sincs most veszélyeztetve a három évi fegyverszünet miatt; a sereg felszerelésére felajánlott összeg hire pedig arról győzné meg a szomszédos népeket, hogy Magyarország főpapjai, főurai nincsenek még pulyaságba sülyedve s a haza megvédéseért s becsületéért mindenkor készek fegyvert ragadni.“

Mivel azonban Ulászló folyvást hallgatott s e hazafias beszédre sem emelte fel tekintetét a földről: győzött a többség, annyival inkább, mert az érsek azt ígérte, hogy önkéntesekből fogja a sereget toborzani, a mi a pulyasághoz szokott nemességnek még jobban hizelgett.

A pápai bullát 1514-ben a budai várban levő szent Zsigmond-templomban hirdette ki az érsek oly nagy fénynyel s annyi önhittséggel, mintha annak hatalma máris eloszlatta volna a haza egén tornyosuló vészfellegeket. Néhány nap múlva a vésttrejtő bulla az egész országban kihirdettetett, templomok ajtajaira kiszegeztetett. Rövid idő alatt Pest alatt a Rákos mezőn 40.000, nem sokkal kevesebb népsöpredék gyült össze, Várad, Kalocsa, Veszprém és Fejérvár környékén. És mi volt a lelkesedés

rugója? Mind ürügyül használta a kereszthez való áhitatos ragaszkodást, pedig egyiknél a dologkerülés, másiknál a büntetés elkerülése, harmadiknál az ura iránti gyűlölet s boszúvágy, negyediknél vallásos rajongás, legtöbbször a rablási vágy s az arra való kilátás. A munkakerülő vad csapatok kicsapongásai megdöbbenet-
tél az érseket is s hatalmas vezérről kellett gondoskodni, a ki megfékezze őket. A véletlen egy embert vezetett elibe, a kit baljóslatu se-
rege vezérévé tehetett, Székely vagy Dózsa György személyében. Ez, mint a nándorfehérvári lovasság parancsnoka, valami Ali nevű török lovagot egy csapással levágván, épen Budára hivatott a király által, hogy hőstette jutalmát elvegye, mely állott arany lánc, himzett vörös bársonymente, díszkard és sarkantyúból, mint a nemesi rang jelvényeiből. Könnyűszerrel rávette az érsek Dózsa Györgyöt a vezérség levállalására s átnyújtotta neki a Rómában készült, piros bársony kereszttel ékeskedő lobogót, egy másik keresztet pedig az oltár zsámolyán térdeplő Dózsa mentéjére varratott s ezzel a táborba bocsátotta.

A főurak csak kémlték, hogy mit tesz az érsek, Szathmáry, Telegdy nem szólt az ellen. Így van az a gyenge uralkodók alatt, egyik ura a másiknak, de egy sem uralkodik az összesen. Mindenki kémli a másik nézetét

s kárörvendve nézi, ha bakot lőtt, gyűlöli a ki utjában áll, vagy utjába lépett.

Alig érkezett meg a táborba a vereskeresztes vezér, hire futamodván alacsony származásának, hős tettének, leeresztkedő magaviseletének, aratási idő dacára özönlött a nép a kereszt alá, még pedig nemcsak pórok, hanem kisebb nemesek s papok is, a kik naponként istentiszteletet tartottak a táborban. Előkelőbbek voltak Dózsa Gergely, György testvére, alparancsnok, Lőrinc és Barnabás ceglédi papok, Bagos Ferenc, Kecskés Tamás borsodmegyei aszalói, Mészáros Lőrinc zemplénmegyei megyaszói, Szaleves Ambrus pesti lakosok s mintegy száz-ezer főnyi sereg, melyhez hasonlót Magyarországon rég nem látott.

Midőn a parasztok csapatonként sereglettek Dózsa zászlója alá s mezei munkájokat elhanyagolva, csak elaggott öregeket, nőket és tehetetlen gyermekeket hagytak otthon, a földesurak megütközvén, hogy falvaik pusztán s az évi termés letakaríttatlanul marad, cselédekkel előbb szép szóval, majd ez nem használva, erőszakkal is kezdték visszatartani. E miatt gyakori panasz emeltetvén Dózsa György fővezér előtt, Lőrinc ceglédi pap, mind között a legrajongóbb, kinek szavára sokat adott Dózsa, ezen sérelmek megboszulását s a nemesi gőg megtörését sürgette.

„Téged — így szólott Lőrinc pap Dózsához, a ki habozni kezdett — a király és bicornok emelt e méltóságra, de ha a nemesség letartóztatja katonáidat, nem felelhetsz meg a kitűzött célnak. Az urak nemcsak a táborbaszállástól tartják vissza önkénteseidet, hanem a legaljasabb baromi munkákra kényszerítik őket, velök kegyetlenül bánnak, úgy, hogy a béketűrésnek előbb-utóbb szakadnia kell. Ha ezt tovább is tűröd, nagyobb hatalomra vergődnek s a szegény embernek a vérét is kiszívják. Nincs ezek előtt szent s telhetetlenségök alól semmi sincs kivéve. Ezelőtt a szegény parasztnak csak testén követtek el minden kigondolható kegyetlenséget, most még a lelke üdvösségét is irigy szemmel nézik s nem akarják, hogy a Mindenek Atyja bünbocsánatát használják. Téged a mindenható Isten küldött az égből, hogy a szegény földnépe annyi kinoztatásáért boszút állj. Hatalmát rád ruházta, fegyvert és sereget adott kezedbe, hogy a gonoszoktól vett sérelmeket visszatorold, fenhéjazó szavukat megtörd s mindent félretéve, a kegyetlenséget kegyetlenséggel fizesd vissza.“

E gonosz tanács ellen inté ugyan a szelid lelkű Gergely, fenyegeté, hogy ha honfitársai, a nemesség ellen fordítja fegyverét, azonnal elhagyja táborát, de György, a nemesség elleni gyűlölettel eltelve, vagy talán valami ma-

gasabb cél által áthatva, elvetette a higgadt tanácsot s felszabadítá harcosait a rajtok elkövetett sérelmek megboszulására, kik is Pest-Buda külvárosait feldúlták, felgyújtották s a kit kézrekerithettek, iszonyu kínzások közt megölték s csakhamar teljesedni kezdett Telegdy Istvánnak az országgyűlésen mondott jóslata: „valjon nemes urak! meritek-e állítani, hogy az ország minden részéből összesereglett csapatok az ellenség megrontása végett kezökbe adott fegyvert nem ellenünk fordítják-e s azt nőink, gyermekeink, rokonaink s szabad társaink meggyilkolásával fogják megfertőztetni? Bár hamis próféta lennék s e borzasztó jóslatot a halhatatlan istenek fejünk felül elfordítanák!”

Midőn a király és érsek meghagyták Dózsának, hogy több parasztot ne vegyen fel táborába s a már felvetteket bocsássa haza a nyári munkára, Dózsa -- Mészáros Lőrinc főtanácsosa szavára — nem engedelmeskedett. Lőrinc ceglédi pap lelkesedéséből azt is lehet sejteni, hogy vallási rajongó volt, azt is, hogy a nemesség ellen vad gyűlölettel volt eltelve, de néha mintegy kicsillámlik tetteiből, hogy lelkében tán valami magasztosabb eszme, a pórság felszabadításának eszméje villant fel. Ő és más papok emelvényekről hirdették a tömegnek, hogy a pápai követ eleve pártütőknek

bélyegezte azokat, a kik jobbágyaikat a keresztes háborútól visszatartják s lázító beszédekben az urak kiirtására izgattak s a felbőszült tömegnek, melyhez az urak zsarnokoskodásáról naponként újabb hírek érkeztek, nem kellett ennél több. Lehet, hogy Dózsa György lelkében is új vágyak, új eszmék támadtak: tehát, látva a nép dühét, nem késett a lázadás zászlóját kitűzni és a dühöngő nép szilaj tombo lással áradt szét táborából a nemesek házáira, azokat feldúlta, lakóit kegyetlenül lemészárolta.

E borzasztó méészárlás hírére megrémült Bakacs érsek is s parancsot küldött Dózsához, hogy egyházi átokkal sujtja, viztől és tüztől eltiltja Dózsát és társait, ha a király parancsának nem engedelmeskednek s a fegyvert azonnal le nem teszik. De a kurucvezér — Lőrinc pap tanácsára hallgatva — az átokra mitsem hajtott. Magát a kurucok fejedelmének nevezvén, a szegényebb nemességet is felszólítá, hogy a főurak kiirtására vele egyesüljön s Szalay Ambrust néhány ezer emberrel Pest alatt hagyván, seregét három felé osztá, két erős csapattal Szeged felé indult, Lőrinc papot egygyel Bácsnak, Barnabást pedig Egernek indította, hogy az összegyűlt népet mindenütt magukhoz vegyék; Gergely testvérét erőszakkal magánál tartotta.

Amerre vonul a három tábor, mindenütt

rabolt, pusztított, öldökölt, a nemesség házait, majorjait felégette, úgy, hogy a magasan fellobogó s az eget vérvörösre festő lángokat borzadálylyal nézték a budai királyi palotából.

Ceglédre érkezvén, onnan a nemesség elleni gyűlöletét a következő kiáltványban önté ki: „En, Székely György, vitéz katona, a keresztesek szent seregének fejedelme és főkapitánya, csak a magyar királynak, nem pedig az uraknak alattvalója, Magyarország határain belől eső minden városnak, falunak, majorságnak békességet! Tudtotokra lehet, hogy a hitetlen nemesek ellenünk, a mostani szent hadjárat ellen erőszakos kézzel fegyvert ragadván, feltámadtak, hogy azt üldözzék, háborgassák. Minnekokáért nektek kiátkozás, örök kárhozat büntetése, minden vagyonotok s fejetek vesztese mellett megparancsoljuk és szigorúan meghagyjuk, hogy mihelyt olvassátok jelen levelünket, minden késedelem nélkül Cegléd városába jönni, repülni és sietni el ne mulasztjátok; kötelességeteknek tartsátok, hogy így ezen szent csapat s áldott gyülekezet említett hitetlen nemesek kezét s erejét megfékezni képes lehessen. Mit ha megcselekedtek, jó, ha pedig nem, a mondott büntetésbe estek. De még ezzel sem elégszünk meg, hanem házatok előtt, kaputok bálványára felakasztatunk, karóba huzatunk, vagyonotokat

elvévén, házatokat lerombolván, feleségeiteket s gyermekeiteket megöletvén. Kelt Cegléden.“

Ilyen fenyegető levelet bocsátván ki, Szedged alá vonult, de a sáncokkal s bástyákkal körített várost, melynek lakosai védelemre készen állottak, nem merte megtámadni.

Az országtanács most látta be Telegdy intézésének helyességét s mindenfelé kapkodott, hogy a naponként növekedő veszélyt elfojthassa. Rendeletet mentek a megyékhez s városokhoz, hogy keljenek fel haladék nélkül s siessenek Pestre, vagy Bátory István temesi gróf alvidéki táborába. A Budára gyűlt főrendek azon tanácskoztak, hogy kit válasszanak fővezérnek. Sokan Perényi nádort, mások Szapolyay Imre János erdélyi vajdát ajánlották vezérül, mivel Dózsa Erdélybe szándékozott betörni; voltak, a kik Zsigmond lengyel királytól akartak segítséget kérni. Így elveszté fejét a megrémült nemesség s inkább idegen segélyhez akart folyamodni, mint hogy maga nyuljon fegyverhez, mignem Bornemisza János budai várkapitány ereylesen felszólalt:

„Midőn a fenyegető veszély ajtajaitokon zörget, nincs szükség üres tanácskozásra, hanem erő s bátorságra. Hallottátok, hogy az istentelen parasztok jármaikat lerázván, a király s uraik ellen fegyvert ragadtak, a nemeseket öldöklők, szüz leányaikat elragadozzák, megfer-

tőztetik, a csecsemőket felaggatják, templomokat, nemesi lakokat kirabolnak, gyilkolás, gyujtogatás, gyász, holttestek s vérrel jelölik utjokat. De mit mondok? Hallottátok? A lángokba borult tetőket ablakaitokból néztétek, a menekültek sebeit, csonka tagjait saját szemeitekkel láttátok és mégis tanácskoztok? Midőn a veszély ajtónkon zörget s gyorsaságot kíván, ti idegen fejedelmekhez akartok folyamodni, azt akarjátok, hogy mire az megérkezik, mindnyájan elveszszünk? Minthogy a lázadók gonosz vezére Erdélynek tart, inditványozom, hogy írjunk az erdélyi vajdának, felszólítván, hogy a székelyeket, magyarokat, temesvári, belgrádi s orsovai legénységet lóra ültetvén, siessen a vakmerő elé. Én részemről a dunántúli csapatokat azonnal megtámadom s bizton hiszem, hogy fegyvert ragadva, sok nemes fog hozzám csatlakozni s reményem, valami előérzés sugja, hogy a lázadók ezen csapatját, mely a király szemeláttára villogtatja fegyverét, rövid idő alatt legyőzendem.

Tetszett Bornemisza beszéde s azonnal gyors futárok küldettek az erdélyi vajdához, a ki előre sejtve a veszélyt, seregét összegyűjtve tartotta. Mihelyt Budán is néhány megye nemessége összegyűlt, Bornemisza és Tomory Pál átkeltek a Dunán. Pest-Buda polgársága csatlakozott. Batthyányi Ferenc és More László

királyi ifju kamarások itt kezdték meg hadi pályájokat. Tomory Pál vezette az előcsapatot, Bornemisza a sereg zömét. A király és érsek, egyik, a ki hallgatása, másik, a ki ékesszólása által idézte fel a vészt, saját biztonságukról gondoskodva, a budai várban vonták meg magukat. A nemesség érkezésének híre felbőszítette a keresztes népet s örülten rohantak Tomory könnyü lovasságára s rövid, de heves harc után részint lekaszabolták, részint szétshórták. Szaleres Ambrust szinte csatakészen találta. Bornemisza, nem akarván ok nélkül honfi-vért ontani, hirnököket küldött Ambrus mester táborába, királyi kegyelmet s bocsánatot igérvén azoknak, a kik a fegyvert azonnal leteszik s engedelmességök jeléül jobbra vonulnak.

Ambrus, a ki nem roszakaratból, hanem vallásos rajongás miatt vette fel a keresztet, engedett a szép szónak és serege egyrészével jobbra vonult; de a megátalkodott nagyobb rész, gyalázva Ambrus és társai gyávaságát, átkozva a nemességet, elfogadta a csatát. Leveretésök néhány heves óra műve volt, nem lévén ilyesmihez szokva, elhányták fegyveröket, futásban kerestek menedéket; a győztes sereg az izsaszegi erdőig üzte a futókat s iszonyu mészárlást tett bennök, úgy, hogy a hosszú s széles tért mindenütt holttestek fedték. Táboruk

szétdulatott s Bornemisza győzedelmesen tért vissza Budára s az elfogottak átadattak a bíróságnak, mely az előkelőbbeket halállal büntette, a kisebbsorsuak orrát, fülét Bornemisza levágatta s így bocsátotta haza mások rettentő példájára, a mivel többet ártott, mint használt az ügynek, mert az elvágott orral s fülekkel hazatért torzalakok látása felbőszíté az otthonmaradtakat is, a kik kétségbeesetten ragadtak fegyvert, hogy boszút álljanak meggyalázott véreikért. Sok kis nemes is csatlakozott a felázadt pórnéphez, sőt Máramarosmegyében az összes nemesség a keresztesek pártjára állott s az északi megyében városokat, falvakat, várakat kirabolt s lángbaborított.

Ekkor Ulászló kamarása, Perényi István által rendeletet bocsátott a főurakhoz s királyi városokhoz, hogy ragadjanak fegyvert s miután Bornemisza győzelme bátorságukat a gyávaság láncáiból felszabadította, engedtek a királyi felhívásnak s szétverték a lázadókat Sárospataknál, Nagylaknál, Eger, Debrőnél s több vidéken. Hasonló szerencsével üzte szét a nagyszámu csapatot Nagyváradnál a nagyváradi püspök, Perényi Ferenc, a nádor fia; Cibak Imre, Arrand Pál s Bajon Bence egyesülve, teljes győzelmet vívtak a lázadók felett, úgy, hogy az életben maradtak Lengyelországba vagy Dózsa táborába kénytelenítették menekülni.

Dózsa látván, hogy a roszul fegyverzett gyülelész nép a jól fegyverzett nemességnek nem állhat ellent, mindenekelőtt valamely erősebb várat szándékozott bevenni, hogy abból biztosan intézhesse munkálatait. Először Szeget kísérlette meg bevenni, de midőn ott a jól elsáncolt s háromezer halásztól támogatott polgárságot élet-halálra eltökélve látta, a Tiszán átkelvé, Csanád alá szállott s az elébe jött Báthory István és Csáky Miklós csanádi püspököt megverte s a várat könnyű szerrel elfoglalta. Báthory megsebesülve, csak bajjal tudott Temesvárra menekülni. Csáky Miklós püspök szinte menekült, de éj idején utat tévesztvén, a lázadók táborába jutott, a kik elfogván, iszonyuan megkínózták s Dózsa György-höz kísérték. E vadállat sok verés s kínzás után püspöki díszruhájában, előbb a nyakán függő drága keresztet letépte, ágyékát hegyes törökkel szurkáltatta, azután nyársba huzatta. Hasonló kegyetlenséggel bánt több nemessel, mint Dócy György és Ravaszdy Péterrel s az irgalomnak a legkisebb jelét sem mutatta a nemesek iránt, bár a szelidlelkű Gergely folyvást intette. Dühének egész tüzét Telegdy Istvánra önté ki, mivel az a bünbocsátó-levél kihirdetését ellenezte. Ezt hazautaztában a parasztok elfogták, iszonyu kínzás után Dózsához hurcolták, ki a nemes főurat — hallatára is

elborzad a nemes érzés s elhinni kételkedik — legkényesebb s legnemesebb testrészére hurkolt kötélén karóra akasztatta s nyilakkal, dárdákkal szurkáltatta agyon. Hasonló kegyetlenségeket beszélnek Lőrinc papról is, a ki Dózsának benső barátja s gonosz szelleme volt. Ez ugyanis Zólyomi István előkelő urat három rokonával otthon találván, a házat rájuk gyújtatta s ugy égettette meg őket. Emlékeink négyszázra teszik az ilymódon elfogott, vagy házaikban meglepett főurak számát, kik mind kinosnál kinosabb halállal multak ki.

A kurucvezér, miután Csanád vidékét felűlta, a nemesség nagyrészét leölette, diadala után még merészebb lőn, céljait határozottabban kifejté, leveleket küldözgetett szét az országba, a melyekben a főpapságra és nemességre szórt szitkok közt nyilván hirdeté, hogy azok kiirtandók, az ország többi lakóinak egyenlő jog és birtok adandó, a vallás ügyeinek igazgatása egy püspökre bizandó, minden méltóság, sőt maga a királyság is eltörlendő.

E kiáltvány tetszett a tömegnek s kijelenté, hogy Dózsát mindenhová követni fogja.

A szerencsésen sikerült gonoszságnak rendszer következménye s legbizonyosabb büntetése az elvakultság. Az elvakultság s elbizakodottságban hatalomra vergődik a legszemtelenebb góg, vakmerőség, mely az egy oldalról magasz-

talt, más oldalról rettegett gonosztevőt áradatként ragadja magával, mely által elkerülhetetlenül saját sirját ássa meg. Így történt a szent kereszties sereg fejedelme s fővezérével is a csanádi győzelem s vérlázító kínzások után. Minthogy serege egy csapat lovasság és gyalogság által, — melyet Hosszas Antal vezetett Bácsmegyéből — megszorodott, elbizakodva győzelmében, sikerült mézszárlásaiban s képzelt hatalmában, azon tanakodott, hogy Pest-Buda ellen vonuljon-e, a Maros és Kőrös közti tért foglalja-e el, vagy Erdélybe törjön? Legbizalmasabb tanácsadója, Lőrinc pap nem tanácsolta az Erdélyhe törést, hanem azt ajánlotta, hogy foglalja el Temesvárt, mint erősséget, hogy onnan biztosan intézhesse ügyeit, vagy a kocka fordulásával Törökországba menekülhessen. Ezt fogadta el Dózsa s átkelve a Maroson, a vár alá szállt és készült az ostromhoz. Báthory István, a vár védője szintén megtett minden előkészületet a vár védelmére, de két havi ostrom után, az élelmi szerek is megfogyván, a katonaság és polgárság által szorítva, Szapolyai János erdélyi vajdához folyamodott segítségért.

Szapolyai János engedett a meghívásnak, mert Selim szultánnal fegyverszünete volt s Várday Ferenc erdélyi püspök bandériumával egyesülve, gyors menetekben közeledett Temesvár felé s július közepén déltájban megérkezett

a vár alá Szapolyai jól fegyelmezett serege, midőn Dózsa vigan lakmározott. Bortól elázva, az ész szavára nem hallgatva s uralmának gyors végét nem sejtve, az érkező vajdát — pihenést sem engedve — azonnal megtámadta, előbb seregéhez ilyen lelkesítő beszédet intézve:

„Ez a nap, ez a csata az, mely nektek s maradékaitoknak dicsőséget, szabadságot hozand, ha győzelemben kerestek üdvösséget; ha pedig elkorcsosulva, gyalázatos félelemmel megfutamodtok, száműzetés, rablánc, nyomor, börtön s a halálnál is irtózatosabb kinok várnak reátok. Fel tehát csatára! Győzzünk, vagy egy lábíg elveszünk.“

E beszéd után megütközött a két sereg. Ő a központot, Gergely a jobb, Lőrinc a bal-szárnyat vezényelte. A vajda is készen várta őt jól fegyelmezett, kiterjedt seregével. A roham megkezdődött, egyik oldalról a nyomorultul fegyverzett és ruházott gyülevész nép megvevésével, másik oldalról az ezüstös s aranyos fegyverzetben álló nemesség elleni gyűlölettől eltelve. Várározáson felül vakmerően, kitartóan küzdenek a parasztok Dózsa lelkesítő szava s példájára s nem egyszer mosolyog feléjük a győzelem; a vajda seregét pedig heviti a gyalázat, megkinoztatás félelme s a küzdelem oly elkeseredett, minőt nem említ a történet.

Szapolyai János látván, hogy jelesei hul-

lanak, csatába eresztette a székelyeket s nehéz lovasságát. Egyszerre megfordult a hadiszerencse, hasztalan minden ellenállás a lovasság rohama ellen, egyfelől dicső halál, másfelől gyálázatos futás. Mindkét Dózsa rohan a futók után, fenyegetődzik, ígér, kér, mind hasztalan, nagy része elhullik az üldöző lovasság fegyvere alatt, nagy része a Temes és Béga folyamokba veszik. György és Gergely az ellenség soraiba rohannak, György küzd, kardja eltörik, markolatát kiütik kezéből és ő öklével védi magát. Petrovich Péter lelöki lováról, ekkor is küzd, dühöng, a végzet megtagadja tőle a csatamezőni halált. Testvérével elfogatva, a vajda elé kísértetik.

„Veh victis!“ (Jaj a legyőzötteknek.) Ha visszaszállunk a történelem lapjain az ős időkig, s onnan visszatekintünk a jelenre: véres fonálként e két szó vonul végig. A győző sohasem ismert irgalmat, kegyelmet, soha sem adott bocsánatot, hanem börtönnel, bitófával sujtotta a védtelen legyőzötteket. Így történt akkor is. Kegyelmet, engesztelődést nem ismert a győzelmes nemesség, sőt első dühében még ártatlan nőket és gyermekeket is lekaszabol, a kiket a kurucok uraiktól való félelmökben magukkal vittek a táborba. Midőn a mészárlásba belefáradt, a véritéletek kezdődtek s a bakó működése állott elő.

De seholt sem vetkőzött ki a nemesség annyira az emberiség minden érzetéből s iszonyú büntetéseiben seholt sem volt leleményesebb, mint Szapolyai táborában.

„Nem kérek kegyelmet, nem esdek kimé-
letért a magam személyét illetőleg — mondá
Dózsa György, midőn a vajda elé állítottak --
hanem azt kérem tőled győzelmes ellenség,
hogy kiméletesen bánjál testvérem Gergelylyel,
a ki, mint mindenki tudja s bizonyosságot tehet
róla, általam kényszerítve vette fel a keresztet
s fogott fegyvert és soha részt nem vett a bo-
szuban, melyet én a paraszt nép elnyomóira
kiöntöttem.“ Szapolyai megígérte, hogy érde-
mök szerint s igazságosan fog velök elbánni.
György és Gergely s az előkelő, mintegy negy-
ven fogoly, börtönbe záratott, ez utóbbiak éhez-
tetéssel is kinoztattak; Hosszas Antal és Lőrinc
pap szerencsésen megmenekültek, pedig ez
utóbbi lett volna a vajdának legkedvesebb ven-
dége. Báthory köszönetet mondott a vajdának a
jókor hozott segélyért, de az, elég szemtelenül,
többet kívánt a puszta köszönetnél. A szolgál-
atai miatt hires család jeles sarjától azt az
ígéretet csikarta ki, hogy az ő beleegyezése
nélkül semmi méltóságért sem fog folyamodni,
vagy elfogadni.

Tizennégy nap mulva kezdődött a kivég-
zés. Gergely lefejeztetett, Györgynek rettenete-

sebb halált választott a vajda. Elborzad a lélek azon kinzás hallatára, mit a vajda Györgyön elkövetett. Tagadhatatlan, hogy bűnös volt ő s kinzásokat követett el másokon, de a győzőnek nem kellett volna vele vetélkednie az embertelenségben s lehetett volna a büntetést szelidséggel mérsékelnie.

A negyven szerencsétlen közül csak kilenc maradt életben, harmincegy éhen halt. György anyaszült meztelenen megtüzesített vastrónusba ültetett, fejére izzó vaskorona tétetett, kezébe tüzes vas királyi pálca adatott. Ekkor felhozatta a börtönből Szapolyai a kilenc kikoplalt szerencsétlent s parancsolá, hogy Dózsa sült testből egyenek, míg cigány hóhérok által annak testét tüzes harapófogókkal csipdestette. Ezen kinzások alatt szellem, erő s önuralom tekintében nagyobbak tűnik fel Dózsa, mint legyőzője s kinzója. Türt a nélkül, hogy a fájdalom egy jajt, egy sóhajts csalt volna ki ajkán. A kilenc kiéhezettett közül három ellentmondott az embertelen paracsnak s azonnal lemészároltattak s midőn a többi szaggatta Dózsa testét, az gúnymosolylyal így szólt: „azt hittem, hogy harcosokat nevelek s most látom, hogy kutyákat neveltem“ s ezzel iszonyu kinok közt kiadta lelkét. Még a halott ellen is dühöngött Szapolyai kegyetlensége. A sült s összeszagga-
tott testet felnégyeltette s Budán, Székesfejér-

váron, Pesten, Nagyváradon felfüggesztette. A többi elfogott lázadót részint karóba huzatta, részint felakasztatta.

Ezen vadállati eljárás dacára, melylyel a huszonkét éves Szapolyai hadi pályáját kezdte és megbecstelenítette, saját tartományában is felütötte fejét a lázadás. Bácsban Lőrinc pap és Hosszas Antal, Fejérben Soos szitották a lázadás tüzét. Bácsban Hosszas elfogatván, Budán kivégeztetett, Lőrinc pap megsebesülve itt is elmenekült. Fejér- és Veszprémmegyében Soós Domokos ellen Süket Gotthárd pápai kapitány s Goszthony János győri püspök küldetett. Ők kardcsapás nélkül győztek, a nélkül, hogy egy embert vesztettek, hogy egy embert megöltek volna. Szalma, rongy s papírral tömött ágyukkal lődöztek a népre s az megrémülve futott haza. Így végződött a négy hónapig tartó háboru, melyet az arisztokratikus kényuralom előkészített, a buta rövidlátás terjesztett, a düh folytatott s hetvenezer magyar életébe került, ezen kívül ezerek boldogságát dúlta fel s melynek egy munkás, ha tévutra nem vezettetik, békés, ha bűnössé nem tétetik, ártatlan néposztályra nézve még unokáik által is hordozott kínos szolgaság lett legrettenetesebb követkeése.

Valóban méltán kérdi egy történetíró: „melyik részen van e történetben, melyben annyi

borzasztó halmoztatott össze, a szilajabb ember-
telenség?“ És e kérdésre már rég megfelelt
egy jellemző népmonda, mely szerint Szapolyai
valahányszor a misében az Ur teste felmutat-
tatott, ő a szentséget látni méltatlan, pár percre
mindannyiszor megvakult s csak két év múlva,
anyja és nővére kegyes tettei s imádságai ál-
tal szabadult meg e csodás büntetéstől.

Említettem fõntebb, hogy az ellentétek
egymás mellé helyezve jobban kidomborodnak.
Lefestem az akkori főurak gondolkozásmódját,
hogy összehasonlítva az 1848 szellemével,
mintegy tükörben lássa az olvasó a kidombo-
rodó ellentétet. Az emberiség színvonalán alul
sülyedt az akkori nemesség, mikor a lázadást
más segélyével leverte; az emberiség színvo-
nalán sokkal felül emelkedett az 1848-diki
nemesség, midõn minden fenyegetés nélkül
kimondá a szabadságot, ledönté a válaszfalat,
hogy egy legyen a nemzet.

A kuruc háboru elnyomásával, mely ezen
szótól: Crux, Curux (kereszt) vette elnevezését,
nem lett visszaállítva a hon nyugalma és bé-
kéje, mert a fellázadt kedélyek egyre for-
rongtak.

A felfuvalkodott főpapok, főurak s neme-
sek fényüzése földig nyomta a jobbágyat. A
folytonos nyomás és zsarolás elvette munka-
kedvét. Könyük és sóhajok közt mívelte ke-

mény urának kemény földjét s a maga kis birtokát, a mely gyéren jutalmazta a veréjtékes munkát, melyet szükség és kényszer s nem kedv, szeretet és szorgalom vezetett. A munkásságra való legnagyobb ösztön abban rejlik, ha a munkás érzi s tudja, hogy törvényes eszközök által sorsán javíthat s boldogságát eszközölheti. Ez eszközök biztosítva voltak a jobbágyságnak III. András óta a szabad költözködés által, mely törvény csaknem kétszáztizenhat éven át minden országgyűlésen megújított s alig volt reá eset, hogy e törvényt a fő-, vagy alsóbb nemzetség megsértette volna. A parasztlázadás elnyomása után a fellélekzett nemességnek legelső gondja volt ezt a törvénykönyvből kitörölni, a paraszt sorsának súlyosítására, nem gondolva azzal, hogy az által a föld értéke is vész, a mint a következés meg is mutatta, mert a kisebb birtokosok a rosszul s hanyagul mívelt birtokból meg nem élhetvén, elvesztegették a nagybirtokosoknak, a birtok árát kikölcsönözték s az uzsora által a nemzeti romlás új forrását nyitották meg.

Szomoru jelensége volt a romlásnak induló nemzeti életnek, hogy azon főurak és nemesek, akik az államtanácsban a pápai bulla kihirdetése mellett kardoskodtak, majd a csoportosuló parasztsereg fölött a fővezérséget elfogadni vonakodtak, midőn a parasztlázadás vérengzéssé

fajult, a helyett, hogy lóra ültek volna, idegen segély után esengtek: akkor midőn a vihar elvonult s a lázadás meg volt törve, a királyt kezdték okolni s az esztergomi érsek, mint minden veszély okozója ellen keserű kifakadások s gyalázásokban törtek ki, míg Szapolyay Jánost, mint a nemzet megmentőjét édig magasztalták s a magyar királyi székre méltónak hirdetvén, Ulászló gyávaságát, tehetetlenségét emlegetve, annak letevése, új király választása s a főpapság megfékezése ellen hangosan fenyegetődzöttek.

Szerencséje volt a királynak s Bakacsnak, hogy herceg Bartholomä segítségül épen ez idő tájban érkezett Budára tizenkét ezer emberrel. A szorongatott király és érsek utasítására a merre vonult, azt hirdette mindenütt a népnek, hogy a pórlázadás leveretése után is addig ki nem vonul Magyarországból, míg a föllázadt főrendek a királytól elvont jogokat s javadatmakat vissza nem állítják és a megrettent gyáva nemesek, hogy a csehektől menekülhessenek, kibékültek, legalább színleg, a királylyal, fentartván boszujokat a bekövetkezendő országgyűlésre, mely október 18. Lukács napra hivatott össze a Rákosmezőre.

Az országgyűlés megnyitása előtt pár nappal, midőn a rendek nagy része felgyűlt Budára és Pestre, két nagy golyó repült be

az ablakon keresztül a király hálósobájába a hajnali órákban, de a király buzgósága meg-
hiusította a merényletet, mert éppen misén volt az udvari kápolnában. A merénylet gyanuja Szapolyay János pártjára esett s Bornemisza s Bakacs tanácsa után könnyen kideríthető lett volna, de a gyáva király, hogy ellenségeket ne szerezzen magának, inkább megbocsátott.

Ettől fogva folyton homályosult a korona fénye, süllyedt a királyi tekintély s nőtt a főurak hatalma, tekintélye s zsarnoksága, szóval bomlásnak indult a nemzeti élet. Tomory Pál mindent elkövetett, hogy a királyi tekintélyt visszaállítsa, de lett volna oly bölcs és szent, mint Kapisztrán János, oly hős, mint Hunyady János, nem Mátyás ült a magyar királyi trónon, a hazát nem menthette meg a végromlástól, mert a leglángszivűbb államférfi sem pótolhatja a jellemszegény király nagyságát. Mióta Mátyás a királyok sirboltjába költözött, a mohácsi vészig nem volt király Magyarországon, mert a kik utána következtek, csak árnyképek voltak s helyettök a hatalmas oligarkák uralkodtak, s ezt az árnyuralmat nagyon is kizsákmányolták a jobbágyság elnyomására.

A Lukács napjára összehívott országgyűlés gyászos emlékezetű lett a nemzet nagy tömegére, a jobbágyosztályra.

Az egybegyűlt nemesség nem emberi

szívet, nem keresztyén lelket, hanem boszut lihegő szívet, elfásult lelket vitt a Rákos mezejére, azért, hogy a leigázott parasztok helyzetét még súlyosabbá tegye. A törvényeket itt a valóban nagyrészből bűnös, de éppen mivel egész néposztályról volt szó, kiméletet érdemlő s igénylő jobbágyok ellen hasonló indulatosság, düh s gyűlölet alkotta, a milyen az uri és nemesi osztály győzedelmét fertőztette meg. A tigris, a hiéna nem marcangolja megölt zsákmányát, de az azon korbéli főurak túlszárnyalták azokat a vadságban s Istennek hála, hogy oly messze esik tőlünk az a kor s elmondhatjuk ama francia költővel:

„Exidat illa dies evo,“ stb.

„Bár az uraik ellen felkelt valamennyi parasztok megérdemelnék a halált — mond egy törvénycikk — nehogy mégis annyi vér ontassék s az egész parasztosztály kiirtassék, mely nélkül keveset ér a nemesség, azért csak főbb cinkosai végeztessenek ki: a többiek csak a leölt nemesek vérdíját fizessék s az okozott kárt térítsék meg, mire ha kell, fegyveres erővel s minden vagyonuk elkobzásával is rászoritandók. Hogy mindazonáltal árulásuk örök időkre fenmaradjon s a büntetés utódaikra is átszálljon és késő unokáik is lássák, mily szörnyű bűn uraik ellen föllázadni; mostantól fogva elvesztvén szabad költözködési jogukat,

földes uraiknak valóságos örökös szolgasággal legyenek alávetve. Parasztvérből származott pap püspökké, érsekké sohase lehessen s ha a király által még is kinevezetnék, tizedet neki senki se fizessen.“ Egyes urak még ennél is tovább mentek. „Ez 1515. esztendőben — úgy mond Verancsics — hogy a keresztes had immár teljességgel leszállott vóna, igen megkegyetlenkedének az magyar urak szegénység ellen, sokképen nyomorgatták a kereszteseket. Kenderesi András, Bács megyében nemes ember vas keresztet csináltatott vala és az jobbágyit az homlokán azzal szilel őket sította.“ Szóval mint minden győző, a nemesség is nem engedmények által igyekezett a lázas kedélyeket megnyerni, hanem kegyetlenkedés, zsarolás s újabb terhek által akarta elnyomni. A vérrel írott törvények nem a haza egységét alkották meg, nem mint kellett volna, honfit honfihoz közelebb hoztak volna, hanem a jobbágyság felszabadításának eszméjét századokra visszaszittották. De szóljanak maguk a hozott törvények :

1. A nemeseknek s földesuraknak okozott kárt az alispán négy szolgabíróval s 12 nemesel együtt falunként összeírja, megbecsülje s az azon faluban lakó parasztok által a kitűzött határidő alatt megfizettesse.

2. Ha a nemes azt állítja, hogy a házáat kirabló parasztok arany, ezüst, vagy más drá-

gaságot vittek el, ennek bebizonyítására esküje elég.

3. Ha a parasztnak a rájuk kivetett kárpót-lást a kitüzött határidő alatt megfizetni nem akarják, az alispán és nemesség arra minden vagyonuk elvételével kényszerítsék s ha ellent-állanak, fegyveres erőt használjanak.

4. A megöletett nemes vérdíját mindazon faluk fizessék, melyek a gyilkosság elkövetése-kor jelen voltak.

5. Hogy a büntetést a gonoszok el ne kerüljék, az egész országban, bárhol taláztatnak, egyformán büntetessenek.

6. Jólehet minden parasztnak, a ki ura ellen fellázadt, fejvesztéssel kellene lakolnia, de hogy annyi vér ne ontassék s a parasztság egészen el ne törültsessék, a vezérek, századosok, tizedesek, lázitók, gyilkosok, szűzek megfertőz-tetői minden kegyelem nélkül kivégeztessenek. Hogy az életben hagyottak árulásának emléke s büntetése a késő maradékrá is átszálljon, a szabad költözködés jogától megfosztassanak s uraik hatalma alá rabszolgákkul vettessenek.

7. Minden feleséges, telkes, vagy házzal bíró jobbágy tartozik földesurának évenként száz denárt fizetni; ha valahol eddig száz de-nárnál több volt, az nem szállittatik le.

8. Minden héten tartozik egy napot szol-gálni.

9. Minden hónapban tartozik urának egy csirkét vinni.

10. A föld terméséből urának kilencedet s a papnak tizedet adni.

11. Minden esztendőben két ludat, egy gyöngét pünkösdre, egy öreget szt. Márton napra beszolgáltatni.

12. Minden helység, melyben tiz jobbágYTELEK van, tartozik karácsonyra egy hizott sertést adni.

13. Ha az özvegy jobbágYNŐ más uraság jobbágYához megy férjhez, felnevelt gyermekeit tartozik volt földesurának visszaadni.

14. Minden zsellér három évig mentessék fel az adózás alól, de ezen idő alatt tartozik házat építeni és ha nem épít, azért az 1 forint házi-adó rajta megvéteSSék.

15. A parasztlázadás emléke fennmaradásáért a parasztszüléktől származott fiu püspöK-nek, érseknek a király által ki ne neveztessék, és ha kineveztetnék, senki se fizesse neki a tizedet.

16. A parasztoKkal tartó nemesek javai oly nemeseknek adassanak, a kiknek szülei a lázadás alatt megölettek, vagy oly parasztoKnak, kik uraikkal tartottak.

17. A szomszéd országokba menekült parasztoK visszakéressenek.

Ilyen szellemű s a földesurakat is meg-

becstelenítő törvénycikket alkotott az emberiség gyalázatára az 1514-ben tartott országgyűlés. Háromszáz évig kellett a szellemnek küzdenie, míg ezen embertelen törvények hatalmát s igáját összetördelhette s a rabszolgaságot eltörülhette.

E barbár törvénycikkek elolvasása után szinte jól esik lelkünknek az emlékezet szárnyain visszaszállani a múltba s megpihenni az 1848-iki napok oázán.

Az ellentétek kidomborítása végett röviden vázolni fogom azt a korszakot az élő s a jövő nemzedék okulására.

Azt mondja egyik jeles történetírónk, hogy e rövid korszak alatt a magyar nemzet belső nagyságának vetette meg a műveltségen, igazságon, szellemi s erkölcsi emelkedettségen nyugvó alapjait. Halkan megifjodva, fokenként kifejlődve, egészen átalakult. Mindenekelőtt létalapját tágitva és szilárdítva, a maga jövőjét biztosította, igazolva e korszak mozgalmait egyik nagy tényezőjének — pályája kezdetén — mondott jelszavát: „A magyar nem volt, hanem lesz.“ Küzdelmeiben bajnokává képezte magát az új kornak, melyben a nemzetek már nem egyedül, sőt nem is vérontó anyagi, hanem inkább szellemi s erkölcsi fegyverekkel küzdenek egymás ellen, melyben a harctér: a békés foglalkozások ezer színű mezeje; a cél: tudomány

és művészet, ipar és szorgalom, jólét és gazdagság, életkényelem és szépítés, emberi jog és igazság egyaránt mindenki számára, egyenlőség, szabadság, testvériség és haladás a tökélyesbülés végnélküli pályáján. Majd fekete szemüvegen nézve, így szól: „Valóban, méltán kérdehetjük: mi volt Magyarország e korszak előtt? Egy, ezernyi viszontagságai következtében meggyengült középkori állam, mely hajdani nagyságának romjai közt tengve, már csak a multak emlékezetének élt, melynek még törvényszerű önállását, ódonszerű hagyományos alkotmányát is mindinkább elnyomta, megnyirbálta, összeszorította a kényuralom hatalma.“

Az 1848-diki korszak előtt mi volt a magyar nemzet? Egy pár százezer emberből álló csoportja a kiváltságos osztályoknak, az elnyomott, jogtalan nép milliói felett. Egy haladásában megállapodott s ezért enyészetnek indult társaság, elavult intézményekkel, nyers, félig mivelt erkölcsökkel, a jólét és miveltség feltételeinek s eszközeinek teljes hiányával. Egy hátramaradt, elszegényedett társaság, melynek minden anyagi, erkölcsi s szellemi érdekei ugyanazon állapotban tengenek vala, a hol azokat a XVIII. század közepe találta, hol a föld birtoka kevés kezekben, a hűbéri intézmények által lebilincselve, mostohán gyümölcsözött, vagy épen parlagon hevert, hol ipar, kereskedelem lenyü-

gözve, elhanyagolva, nem becsülve, fejletlenül pangott; hol a tudomány, művészet még gyermekpólyában szunnyadott, vagy meg sem született; hol a nevelés intézetei jobbára a szellemi butítás, erkölcsi satnyítás, vakhit s előítéletek iskolái valának. Egy élettelen, álomba merült társaság, melyben a szellemi élet fölött sűrű homály borong vala s az irodalom mezejét csak hulló csillag fénye gyanánt világítja meg néha egy-egy költő géniusza, melybe még alig kezdett behatni a XIX-ik század civilizációjának világa s fürgesége; melynek társadalmi viszonyain a mozdulatlanság átka feküdt; melyben semmi élet, semmi egyesülés, semmi eszmecsere és haladás nem létezett s minden mély álomban dermedezett, szóval az 1514-iki országgyűlésen hozott törvénycikkek hatása alatt sinylett a nemzet zöme.

És mivé lett Magyarország és a magyar nemzet 1848 után? Egy lassú enyészeten búsongó népből élénk, vidor életű nemzetté, melynek minden viszonyaiban az ifjuság élet-elevensége, haladás, gyarapodás tűnik a vizsgáló szemébe. Mindenki tanul, törekszik szaporítani az ismereteket, terjeszteni a műveltséget. Az irodalom bámulatos gyorsasággal fejlődik, mellette a művészet is meghonosul.

És minek köszönhetjük ezt? Annak, hogy az 1848-diki fenkölt szellemű nemesség, ellen-

tétben az 1514-diki nemességgel, maga állt a reformok élére. Hogy a hazát s nemzetet százados aléltságából kiemelje, önként lemondott a maga ősi kiváltságairól s az elébb jogtalan népet magához emelte, maga küzdött lankadatlanul a demokrácia rémképeitől ijedező kormány s kevés szövetségesei ellen, a kiváltságok eltörléséért, és testvérileg osztozott meg a nép alsó osztályaival a szabaddá tett föld birtokában, az alkotmány minden áldásaiban, jogban és teherben. Ernyedetlen törekvései nyomában szabaddá lett a munka, egyesülés, a gondolat és lelkiismeret, a szószék és sajtó.

Hála a nemesség jobb belátásáért, önzetlen, emberiséges, nagylelkű törekvéséért; hála a korszellem diadaláért!

Ezeknek előrebocsátása után lássuk most már, hogy az 1514-diki országgyűlésen hozott barbár törvényekkel ellenkezőleg mily nemes, emberiséges s boldogító törvények hozattak a jobbágyság érdekében az 1848-diki országgyűlésen.

Mint a nap lassan s alig észrevehetőleg futja pályáját, mignem a nyugoti hegyek ormaihoz érvén, vérvörös színben egy perc alatt letünik: úgy a korszellem is lassan, óvatosan s tapintatosan haladt, mignem oda érlelte a kedélyeket, hogy bekövetkezhessen az 1848-diki napok, egy nap alatt széttörhette a bilin-

cseket; kihirdethette a szolgaság napjának le-
áldozását.

Ide igtatom a jobbágyság érdekében hozott
1848-diki törvényeket, hogy az olvasó egy
tükörben szemlélje a két országgyűlés közti
ellentétet.

A jobbágyság új életet nyert ezen törvé-
nyek által.

1-ször. Nyerte azon jogot, hogy az ország-
gyűlési képviselők választásához szavazati jogával
ő is úgy járulhat, mint a született nemes.

2-szor. A VIII. törvénycikk által kimon-
datott a közös teherviselés s az addig csupán
a jobbágyok által teljesített adózások, közmunkák
terhe megosztatott a szűzvállas nemességgel.

3-szor. A IX-dik törvénycikk által az urbér
s azt pótló szerződések alapján addig gyakor-
latban volt szolgálatok, robot, dézsma és pénz-
beli fizetések megszüntettettek s a földesurak
kármentesítése nem a volt jobbágyok vállaira
tolatott, hanem a nemzeti becsület védpaizsa
alá helyeztetett. Ezen törvénycikk széttörte a
szolgaság bilincseit, fel emelte a göröngyhöz
kötött pórt s személyét és birtokát szabaddá tette.

4-szer. A XI-ik törvénycikk kivette a job-
bágyot a földesuri hatóságok, uri székek alól
s azon bíróságok alá helyezte, melyek addig
csak a nemes fölött ítélték.

5-ször. A XIII-ik törvénycikk eltörülte a

papi tized fizetését. Megjegyzésre méltónak tartjuk, hogy a katolikus főpapság önként mondott le a tized jogáról.

6-szor. A XVI-ik törvénycikk a megyei közigazgatás s igazságszolgáltatás részesévé tette. Annyiban, hogy az addig csak nemesekből állott megye népképviselőt alapján szerveztetvén, a volt jobbágy-községeknek is jog adatott képviselőik által a megyei tisztviselők, mint jövődöbeli biráik választásába s azok tetteik és eljárásuk megbirálásába befolyhatni.

Ezek az 1848-diki törvényhozásnak a jobbágyokat illető vívmányai a melyek nemzeti életünkben korszakot alkotnak.

Lehetetlen ide nem igtatnom azon arany-szavakat, melyeket Kossuth Lajos, mint Pest-vármegye követe mondott, a magyar nemesség dicsőítésére akkor, midőn az a kiváltság teréről lelépni, a nemzet zömével összeolvadni s jogban és teherben osztakozni készült.

„A magyar nemességet — ugymond — egy ezredév históriája e nemzet lételének talpzatává szentelte föl. Ő irta be a magyar nevet, a jövevény nemzetiség nevét Európa nemzeteinek aranykönyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitöröltek, de azt nem, melyet bele a nemesség férfikarja irt. Ő vivta első sorban az ország lételének harcait, ő volt Európa táborszeme századokon át

s minden viharok között és nem tünt fel nagy, korszakot képező eszme Európában, mely a nemesség közrehatása mellett hamarább, vagy később Magyarország földjébe átültetést nem nyert volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az az ő műve. És e körben a magyar nemesség az, mely jármat törni nem tanult soha, mely a szabadság aranyfonalát kezéből soha egészen ki nem ereszté, melynek nevéhez egy históriai emlék csatlakozik, minővel az európai szárazföld egy nemzete sem dicsekedhetik, — azon históriai emlék, hogy mióta ez ország Magyarország, itt az absolutizmus törvényesítve nem volt soha. Mindez a magyar nemesség műve.“

Boruljunk le ama dicső napok és a magyar nemesség nagysága előtt!

Boldogok mi, a kik azon korban születünk és élünk, melyben a magyar nemesség megértve a korszellem intését, mintegy magasabb ihlet szavára kimondá a jobbágyság felszabadítását s törvénybe iktatá a szabadság, egyenlőség és testvériség szent ígét, miáltal örök időkgig fenálló, egetérő oszlopot állított magának a nemzet szívében.

V É G S Z Ó.

Befejezhetném csekély tanulmányomat a fentebb előadottakkal, de nem válhatok megnyájas olvasóimtól, míg a fentebb rajzolt 1848-iki dicső kép fényoldala mellé az árnyképet is néhány vonással le nem rajzolom, hogy lássák tisztelt olvasóim, miszerint a történelem soha sem hazudtolja meg magát s az 1848-iki örömteljes napok után itt is fülünkbe hangzik a „Veh victis!”

E dicső kép árnyoldalát nem mi rajzoltuk, mert nemzetünk az igazság s jog terén állott, hanem rajzolta a szabadságunkat kancsal szemmel néző kamarilla.

De beszéljenek a tények.

Az 1848-iki országgyűlésen alkotott törvények — mint látjuk — nagyok és következményekben gazdagok voltak, átölelték a magyar nemzet egész állami s társadalmi életét. A magánjogi viszonyokban gyökeres átalakulást eszközöltek, a hűbériség minden maradványát eltörölték, a néposztályok közt teljes jogegyen-

lőséget állapítottak meg, a rendi alkotmányt népképviselési alkotmánynyá változtatták, az arisztokráciát demokráciával cserélték fel.

E reform tehát minden méltányos kívánatot, minden jogosult érdeket kielégített és semmi alapos jogot nem sértett, mert törvényszerű s igazságos volt s egyszersmind a szabadság, jogegyenlőség, haladás igényeinek is megfelelt. Épségben tartá a monarchiai kapcsolatot s e mellett a nemzeti függetlenség kívánalmait is kielégítette, valósággá változtatván az 1723. és 1790-iki törvények sokszor és sokban megsértett, mellőzött, elferdített intézkedéseit. Teljes érvényben tartá fenn az alkotmányos király jogait s e mellett biztosította a nemzet alkotmányos szabadságát, kielégítette az elébb részben igazságtalanul kegyelt, részben elnyomott néposztályokat, teljes polgári s politikai jogegyenlőséget állapítván meg köztük. Kielégítette az országban létező különböző vallásfelekezeteket s nemzetiségeket, mindegyiket különbség nélkül ugyanazon jog és szabadság áldásaiban részesítvén, a közönséges polgári-egyenlőségben minden elébb létezett felsőbbséget, vagy alárendeltséget megszüntetvén.

Vessünk egy futó pillantást, hogy miért kellett e dicső reformnak, — mely ha békében megerősödhetik s a nemzet minden rétegeit áthathatja és gyakorlati életrevalóságra juthat —

a nemzeti élet minden ágazataiban csak egy évtized alatt is oly haladást vala elővarázsolandó, minőt különben egy század múlva sem érhet el -- miért kellett e dicső reformnak annyi ellenséggel találkoznia, jogáért az életre oly hosszú sulyos harcot küzdenie s végre minden jog s igazság dacára megbuknia s megbukva egy nemzet jólétét, szabadságát, függetlenségét az évek hosszú sorára megsemmisítenie? Miért kellett az annyi éveken át, oly nemes lelkesedéssel, oly buzgó kitartással folytatott haladási törekvéseknek éppen akkor meghiusulniok, mikor a nemzet magát a rég óhajtott célnál láthatá? Miért leroskadni a nemzeti szabadság és függetlenség, boldogság és jólét szép épületének s romjaival majdnem magát a nemzet létét is eltemetnie éppen akkor, midőn azt, annyi sóvárgás, annyi munka, oly szent igyekezet tárgyát szerencsésen látszék betetőzni?

E kérdésre megfelel szabadságharcunk története. Elmondja az a módokat és eszközöket, melyekkel a bécsi kormány a harcot ellenünk megkezdette, el a nemzetiségek harcát, melyet ellenünk felszított. Elregéli, mit tett a minden oldalról megtámadott nemzet az önvédelem terén, mit az udvar s a bécsi kormány, mit a fellázított népfajok ellenében. Vázolja Klió a szenvedélyesen folytatott harc különféle viszonyosságait; miképen a készületlenül meglepett

nemzet az ellene mindenfelül beküldött rendes hadak előtt egy ideig hátrálni kényszerül, majd azonban a haza és szabadság eszméitől lelkesedve, joga érzetétől neki bátorodva, az ellenséges hadakat mindenütt legyőzi, miképen az udvar saját erejével célt nem érven, a muszka cár százezernyi hadait hívja be a jogairt küzdő nemzet megtörésére. Elmondja Klió, mikép a császári udvar, miután a maga jogainak s törvényeinek, az ősök legdrágább hagyományainak védelmére felkelt nemzetet, a belárulás következtében s a muszka segítségével legyőzte, a helyett, hogy azt, az eszély, a mérséklet s méltányosság tanácsai szerint kiengesztelni igyekezett volna, minden jogaitól, alkotmányától, saját törvényeitől, önkormányzatától megfosztva, egyszerű tartományként a császári birodalomba bekebelezvén, korlátlan kényuralom alá vetette.

Ez történt a hazával, jöttek a gyásznapok az egyesekre. Legjobbaink börtönbe hányattak, vagy bitón adták ki nemes lelköket azért, mert szerették hazájokat s a szabadságot.

De vessünk fátyolt a keserű multra, ne szakgassuk fel a behegedt sebeket s fájdalmas panasz s kifakadások helyett vállvetett egyetértéssel munkáljuk a haza javát, hogy boldog legyen az s annak minden hű gyermeke.

